

Mészáros Zoltán

A LUDOVIKA AKADÉMIA KÖZLÖNYE A SZÁZADFORDULÓN (1898–1907)

DOI: 10.35926/HSZ.2025.2.10

ÖSSZEFOGLALÓ: A Ludovika Akadémia Közlönyét, az első folytatólagosan megjelenő magyar katonai szakfolyóiratot, a Honvédségi Szemle elődjét 1873 novemberében indították a Ludovika Akadémia tanárai. A szerző két korábbi cikkben az Akadémia történeti korszakolásához igazodva mutatta be a lap első¹, majd második² periódusát, ezúttal pedig a Közlöny utolsó tíz évéről nyújt áttekintést, mely az ún. akadémikusok korára esik.

KULCSSZAVAK: Magyar Királyi Honvédség, Ludovika Akadémia, Ludovika Akadémia Közlönye, katonai tudományos folyóirat, honvéd tisztképzés

A SZERZŐRŐL:

Mészáros Zoltán a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Egyetemi Könyvtár főigazgatója, az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0000-0001-8812-2376, MTMT: 10078590)

A LUDOVIKA AKADÉMIA A SZÁZADFORDULÓN

1897. július 7-én hirdették ki az uralkodó által június 29-én szentesített 1897. évi XXIII. törvénycikket, amivel új fejezet nyílt a Ludovika Akadémia életében. Egyenrangúvá vált a bécsújhelyi császári és királyi Mária Terézia Katonai Akadémiával³, egyúttal pedig változott a képzés fókuszja is: a továbbiakban vezérkari szintű szolgálatot ellátni képes tisztek oktatásán volt a hangsúly, akik további átképzés nélkül szolgálhattak a közös hadseregben is. A két fegyvernem – gyalogos és lovassági – tisztjelöltjei azonos képzést kaptak. Az átszervezés irányítója Csesznák Benő⁴ tábornok volt.⁵

Az 1868. évi XL. törvény a véderőről kimondta, hogy a közös hadsereg létszámát és az újoncjáradékot a parlament tízévenként újratárgyalja. 1888-ban egy új törvénytervezet ezt a jogot, tehát a Magyar Országgyűlés közös hadsereggel kapcsolatos döntési jogkörét kívánta megvonni, valamint ezzel együtt arra kötelezni az egyéves önkénteseket, hogy a tartalékos tisztí vizsgát németül tegyék le. Mindkét beavatkozás súlyos visszalépést jelentett volna

¹ Mészáros 2024a, 74–85.

² Mészáros 2024b, 92–106.

³ A Mária Terézia Katonai Akadémia mellett – ahol a gyalogság, a hegyivadászok és a lovasság leendő tisztjeit képezték – a Monarchiában ekkor működött már a mödlingi Műszaki Katonai Akadémia (tüzér és műszaki, azaz utász, hidász, árkász tisztek), valamint a fiumei Haditengerészeti Akadémia is. Vö. Szabó 1996, 74–75.

⁴ Csesznák Benő (Pusztamagyaród, 1845. 08. 05. – Balatonföldvár, 1909. 09. 27.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi altábornagy. A Ludovika Akadémián a fegyvertan, a harcászat, a szolgálati szabályzat, a tereptan és a rajz tanára, századparancsnok. Lásd Dezséri Bachó 1930, 964., Istvánffy 1899a, 630., Szinnyi 2000, Balla 2024, 40–45., NN: 716769.

⁵ Vö. Csikány 2008, 36.

a függetlenség addig elért eredményeihez képest, ezért nem csoda, hogy a tervezet komoly ellenállásba ütközött, ami utcai zavargásokba is torkolt, és mindez végső soron – a tervezetet nem ellenző – Tisza Kálmán⁶ 1890. márciusi lemondásához vezetett.⁷

Mindezek mellett a tisztképzés reformja is egyre sürgetőbbé vált, hisz a honvédség a korábbi, inkább milíciaként történő működésről szervezetében és felkészültségében is felzárkózott a közös hadsereg színvonalához, ezért a tiszti szükséglet is megnövekedett. A képzés átalakításával kapcsolatos változtatás végrehajtására Szurmay Sándor⁸ vezérkari százados tett írásbeli javaslatot 1896-ban. A Ludovika Akadémia ekkor tulajdonképp hadapródiskola szintjén állt, a négyéves képzés során a növendékeknek a középiskolai négy év tananyagát és a katonai képzés hároméves tananyagát is el kellett sajátítaniuk, szemben a közös hadsereg gyakorlatával, ahol négyéves alreál-, majd hároméves főreáliskolai képzést követően hároméves akadémiai oktatás következett, azaz a tisztjelölteknek tíz év állt rendelkezésére. Szurmay három javaslatot dolgozott ki, az uralkodó ezek közül változtatásokkal végül az első fogadta el, ami lényegében a közös hadseregben alkalmazott modell átvételét jelentette, azaz létre kell hozni két honvéd hadapródiskolát (ide a középiskola alsó négy osztályát már elvégzett 14-16 éves fiatalok jelentkezhetnek, az iskolák négy évfolyamosak voltak, évfolyamonként 100-100 növendékkel, a kijelölt helyszín pedig Pécs és Nagyvárad), egy honvéd főreáliskolát (ide a középiskola felső négy osztályát elvégzett fiatalok jelentkezhetnek, az iskola három évfolyamos volt, évfolyamonként 50 növendékkel, a kijelölt helyszín Sopron), végül az átalakított Ludovika Akadémia következett (három évfolyammal, évfolyamonként 100 hallgatóval, ide 17-20 év közötti, a középiskolát már elvégzett jelentkezőket vártak).⁹ A képzés mindhárom szinten magyar nyelven folyt, a Ludovikát végzetek pedig lehetőséget kaptak a közös hadseregben történő szolgálatra is. A változtatások az 1898/99. tanévvél léptek életbe, az utolsó régi rendszerű tanfolyam pedig az 1900/01. tanévben futott ki.¹⁰

Az átszervezés irányítója az intézményt 1895 szeptemberétől vezető Csesznák Benő vezérőrnagy volt. Csesznák az Akadémián már megélt egy átalakítást, és azon kevesek közé tartozott, akik a Ludovika mindhárom korszakában jelen voltak.¹¹ Az Akadémia vezetését saját kezében összpontosította, miniszteri engedéllyel megszüntette a korábbi parancsnokhelyettesi

⁶ Tisza Kálmán, borosjenői gróf (Geszt, 1830. 12. 16. – Budapest, 1902. 03. 23.). Politikus, közgazdász. 1875. 03. 02. – 1887. 02. 11. között belügyminiszter, 1875. 10. 20. – 1890. 03. 13. között miniszterelnök. Lásd: NN: 651781.

⁷ A honvédség helyzetét végül az 1890. évi V. törvény, az egyéves önkéntesek státusát pedig az 1890. évi XXIII. törvény rendezte.

⁸ Szurmay Sándor, vitéz uzsoki báró (Boksánbánya, 1860. 12. 19. – Budapest, 1945. 03. 26.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi gyalogsági tábornok, magyar királyi honvéd vezérezredes. 1917. 02. 19. – 1918. 10. 31. között honvédelmi miniszter. Lásd Balla 2024: i. m. 211–218., Istvánffy 1899a: i. m. 698., NN: 658316.

⁹ Vö. 1897. évi XXIII. tc. 1–2. §

¹⁰ Vö. Négyesi 2021, 154–161.

¹¹ A Ludovika Akadémia története a képzés tekintetében három fő korszakra bontható: a hallgatók kora (1872–1883), a növendékek kora (1883–1897) és az akadémikusok kora (1897–1945). Csesznák Benő 1872. szeptember 20-tól a fegyvertan, a szolgálati szabályzat és a tereptan tanára. A kezdetektől 1876. július 1-ig a könyvtár kezelője, 1876. január 1-től a Ludovika fegyvertisztje. Az 1876/77. tanévben elvégezte az Akadémián a felsőbb tiszti tanfolyamot. 1882. november 1-től a felsőbb tiszti tanfolyamon (harcászat) és a tisztképző tanfolyamon (harctéri szolgálat) tanít, valamint ő a tisztképző tanfolyamosok századparancsnoka is. 1883 októberétől a törzstiszti tanfolyam (tereptan, fegyvertan), valamint a felsőbb tiszti tanfolyam és a régi tisztképző tanfolyam (fegyvertan) tanára. 1884-től a felsőbb tiszti tanfolyam (fegyvertan), az egyéves önkéntesi és szabadságot állományú tisztképző tanfolyam (fegyvertan) tanára 1885-ig. 1895. szeptember 6-án nevezik ki a Ludovika Akadémia parancsnokává, az intézmény élén 1899. június 20-ig állt. Lásd Balla 2022, 49–50.

beosztást, és egy gazdasági főnököt – Liszkay József¹² századost – vett maga mellé, aki egyúttal a növendéki zászlóalj parancsnoka és a gyakorlati kiképzés vezetője is volt. Átalakította az évfolyamrendszert, új tantervet vezetett be, és kötelezte a tanárokat, hogy az elméleti időszak megkezdése előtt nyújtsák be az oktatott tárgyak vázlatait, a kötelező és ajánlott irodalmak, segédletek tételes jegyzékével együtt¹³. 1897-ben megjelentette az Akadémia megnyitásakor általa felügyelt könyvtár katalógusát, melynek szerkezetét szintén ő dolgozta ki. Az újjászervezett Ludovika megnyitására 1898. október 4-én került sor.¹⁴

A hangsúlyt a gyakorlati képzésre helyezte minden téren: a nyelvoktatásban például a Berlitz-módszert alkalmazta, azaz a nyelvórákon kizárólag a tanult idegennyelven lehetett megszólalni. Ahhoz, hogy a tantermi órák is szemléletesek legyenek, segédleteket, dombormintákat, homok- és terepasztalokat szerzett be, a fegyvertani és utásztani tantermet pedig kibővítette. Minimálisra csökkentette az alaki kiképzésre fordítandó időt, helyette inkább a harc és harctéri szolgálat tanítását, valamint a harc- és lögyakorlatokat helyezte előtérbe. Ennek fényében nem meglepő, hogy az akadémiai sportélet – vívás, úszás, lovaglás, atlétika, kerékpár és teke – is az ő parancsnoksága alatt bontakozott ki igazán. Szintén a gyakorlat felől közelítette meg a társaságbeli modor elsajátítását is, ezért a téli időszakban hetente teaestélyeket rendeztek, ahol az Akadémián dolgozó tisztek családjai is megjelentek, éveként pedig bált és ún. víg estélyt tartottak – utóbbi a farsangi időszakban rendezett esemény, mely tréfás mutatóványokból, majd táncmulatságból állt. A tisztikar étkezésének és társasági életének helyszínéül tiszti kaszinót alapított, melynek gondnoka, elnöke, majd díszelnöke Koschowitz Gyula¹⁵ százados volt. A honvédelmi minisztertől kapott összegből berendezett, majd a tagok által adományozott emléktárgyakkal – többek között az 1899. december 4-én átadott Csesznák-festménnyel – díszített kaszinóban 1900-ban egy ötfogásos ebéd egy korona húsz fillérbe került.¹⁶

Csesznák tábornokot Nyíri Sándor ezredes, majd vezérőrnagy követte 1899. június 21. és 1903. november 2. között. Az ő parancsnokságának idejére esett az uralkodó által adományozott zászló szentelési ünnepe. Az 1901. május 8-i eseményen jelen volt Ferenc József is, a zászlóanyai tisztséget pedig Augusztia Mária Lujza főhercegnő, József Ágost főherceg felesége vállalta.¹⁷ Ugyanebben az évben augusztus 18-án avatták hadnaggyá a tanulmányaikat az új akadémiai képzésben megkezdett növendékeket. A növendékek megnevezése 1902 de-

¹² Liszkay József, szombathalvi (? – Szentgotthárd, 1909. 12. 11.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata magyar királyi honvéd ezredes. A Ludovika Akadémián az erődítéstan és várharc tanára, emellett gazdasági főnök, továbbá növendékszázlój-parancsnok. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 972., NN: 891600.

¹³ Lásd pl. Évi zárjelentés a Ludovika-Akadémia állapotáról az 1896/7. tanévről. Melléklet. Kimutatás a használatban levő tan- és segédkönyvekről. HM HIM HL HFP 342. 1778. (1897), 26–37.

¹⁴ Balla 2022: i. m. 53.

¹⁵ Koschowitz Gyula (1858 – Budapest, 1936. 10. 11.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata alezredes. A Ludovika Akadémián a betűszám- és mértan, vegytan, ábrázolómér- és zeneoktatás felügyelője, a hangszerek vezetője, továbbá a tiszti kaszinó gondnoka és elnöke. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 970.; 1936. évi Halotti anyakönyv, Budapest, VI. ker., 1624.

¹⁶ Vö. Dezséri Bachó 1930: i. m. 404–439.

¹⁷ Az esemény előkészületeiről és a pontos forgatókönyvről az 1901. évi 4. számban olvashatunk (Lásd A Ludovika Akadémia zászlószentelése ... 1901, 323–348), míg a megtörtént zászlószentelés az 1901. évi 5–6. számban került bemutatásra (Lásd A Ludovika Akadémia zászlószentelő ünnepe 1901, 441–462). A szöveg bővelkedik plasztikus leírásokban, és mindkét cikkhez illusztráció is tartozik: rajzos vázlat jó idő esetére és esős idő esetére, továbbá több fotó az eseményről (Augusztia főhercegasszony a növendékekhez szózatot intéz; A Fő- és Szárnyépület közti kertkapu; A zászlószentelés; A honvédség hódolása).

cemberétől hivatalosan is *akadémikus*. Nyíri Sándort 1903. november 3-tól szolgálton kívüli állományba helyezték, mivel Tisza István első kormányában rábízta a honvédelmi tárcát.¹⁸

1903. november 13. és 1906. december 26. között a Ludovika parancsnoki tisztségét Vajna Béla Albert vezérőrnagy látta el. Parancsnoksága idején a közös hadsereg 42 frissen avatott hadnagyot vett át, ami azt bizonyítja, hogy a Ludovika Akadémia nyújtotta képzés valóban megegyező színvonalú volt a császári és királyi akadémiákkal.¹⁹

A *Közlöny* időszakában működő utolsó parancsnok Bartheldy István ezredes, majd vezérőrnagy volt, aki 1906. december 27-től 1908. szeptember 14-ig vezette az Akadémiát. Irányítása alatt folytatódott a hadnagyok átvétele a közös hadseregbe, ami 1908-ban – a magyar tisztek gyenge németnyelv-tudására hivatkozva – megakadt.²⁰

A LUDOVIKA AKADEMIA KÖZLÖNYE 1898–1907 KÖZÖTT

A lap élén változás az 1898/99. tanévben állt be. Ekkor már (az 1896/97. tanévtől) két szerkesztővel működött a *Közlöny*, egyikük továbbra is Nagy Pál²¹ százados, a társszerkesztő pedig Hamary Kornél²² százados lett, akit az 1900/01. tanévben Vladár Mihály²³ váltott. A szerkesztőséghez az 1898/99. tanévtől kezdve egy nyilvántartó törzssörmestert, Klein Jakabot²⁴ osztották be szolgálatra. A szerkesztőpárost Schnetzer Ferenc²⁵ és Sárkány Jenő²⁶,

¹⁸ Nyíri Sándor (Székely, 1854. 11. 01. – Bécs, 1911. 05. 05.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi altábornagy. 1903. 11. 03. – 1905. 06. 18. között honvédelmi miniszter. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 975., Balla 2022: i. m. 59–68., NN: 672340.

¹⁹ Vajna Béla Albert (Brassó, 1854. 03. 06. – Leibnitz, 1913. 04. 10.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi altábornagy. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 982., Istvánffy 1899a: i. m. 704–705., Balla 2022: i. m. 71–72., NN: 729079.

²⁰ Bartheldy István (Zsarnóca, 1854. 08. 18. – Budapest, 1929. 05. 26.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi címzetes tábornagy. A Ludovika Akadémián a harcászat és hadtörténelem tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 962., Balla 2022: i. m. 77–81., NN: 816703.

²¹ Nagy Pál, vitéz nemes (Sajósenye, 1864. 09. 08. – Budapest, 1927. 02. 10.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi altábornagy, magyar királyi honvéd gyalogsági tábornok. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 974., Istvánffy 1899a: i. m. 673., Balla 2024: i. m. 177–182., NN: 662120.

²² Hamary Kornél (Tata, 1868. 11. 15. – Budapest, 1905. 08. 11.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata százados. A Ludovika Akadémián a katonai földrajz, hadtörténelem, hadseregszervezés, harcászat, hadijáték tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 967., Istvánffy 1899a: i. m. 647., NN: 805415.

²³ Vladár Mihály nagy-csepcsényi és mutnai (1860 – Szeged, 1907. 09. 27.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi vezérkari testületbeli alezredes. A Ludovika Akadémián a fegyvertan, a hadtörténelem és az ábrázolómérten tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 982., NN: 1003848.

²⁴ A M. kir. honvéd Ludovika Akadémia Névszerinti állománykönyv az 1898/9. iskolai évre alapján: „Név: Klein Jakab; állományviszony: tényleges állományú; rendfokozat: nyilvántartó törzssörmester; rang: 1888. II. 1.; nő; mely rendelettel s mikor osztott be: 1897. dec. 31. 89033/V1. sz. H. M. r.; szolgálati alkalmazás: közlöny szerkesztőségénél”. Lásd: HM HIM HL HFP 362. 2811. (1898), 10.

²⁵ Schnetzer Ferenc (Baja, 1867. 10. 26. – Budapest, 1944. 04. 03.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi vezérőrnagy, magyar királyi címzetes honvéd altábornagy. 1919. 08. 15. – 1919. 11. 24. között honvédelmi miniszter. A Ludovika Akadémián a hadseregszervezés, harcászat és hadijáték tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 978., NN: 665158.

²⁶ Sárkány Jenő, vitéz illenczfalvi (Pilis, 1869. 01. 28. – Keszthely, 1955. 10. 20.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata magyar királyi honvéd altábornagy. A Ludovika Akadémián a harcászat, hadseregszervezés és hadijáték tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 978., NN: 792706.

Minnich Oszkár²⁷, Rásky László²⁸, végül Vághó Ignác²⁹ követte, aki az 1907. decemberi számban búcsúzott el az olvasóktól, és ajánlotta figyelmükbe a folytatást, a *Magyar Katonai Közlönyt*.

1898. január és 1907. december között 100 lapszám jelent meg.³⁰ Nyaranta továbbra is – 1887-től volt így – két dupla szám látott napvilágot. Az egyes füzetek terjedelme 139 oldalra növekedett, ami közel 34%-os gyarapodást mutat az előző tizennégy éves ciklushoz képest.³¹ A vizsgált tíz évben 494 közlemény, 897 lapszemle, 358 kisebb közlemény, 646 könyvismeretetés, 39 tárca jelent meg, további 2196 írás pedig a Katonai újdonságok, hat a Katonaszív, 83 a Katonai egészségügy rovatokban. Megjelent továbbá 205 önálló és számtalan szövegekői illusztráció (az illusztrációk egy része fénykép), valamint hét önálló melléklet³². A folyóirat szerkezete több ponton is megváltozott. Az 1899. évi ötödik számtól kivezették a korábbi Katonai irodalom című rovatot, melyben főképp külföldi folyóiratokat szemléltek. Ennek szerepét nagyrészt a Katonai újdonságok rovat vette át, ami az 1899. évi negyedik számtól jelent meg, és egyre jelentősebb terjedelmet kapott. Hasonló céllal született a Lapszemle is az 1902. évi negyedik számtól. Ezeken túl az 1904. évi első számtól kezdve megjelenik az újragondolt Katonai irodalom című rovat, ami részben szakkönyvek tematikus bibliográfiája (az első számban például 75 könyv címét, szerzőségi adatait, valamint kereskedelmi árát láthatjuk), részben pedig a közelmúltban megjelent folyóiratok lapszámaiból a fontosabb cikkek felsorolása. Fontos új elem az 1905. évi második számtól a Katonai egészségügy, illetve érdekes kísérlet 1906-ban a Katonaszív, ami Vághó Ignác Mars Hungaricus álnéven írott levelei a mindenkori növendékekhez, erkölcsi nevelés és a hivatástudat elmélyítése céljából.

A vizsgált tíz évben a *Közlönyben* 209 szerzői névvel (gyakran álnévvvel, szerzői jeggyel vagy monogrammal) találkozunk, közülük egyértelműen 174 személyt sikerült azonosítani. 113-an mindösszesen egy alkalommal közöltek írást a lap hasábjain, kettő-kilenc publikációt további 83-an. A legtöbbet publikáló (tíz, vagy annál több cikket író) szerzők – ők 12-en vannak – közül egyértelműen tíz személy azonosított, akik sorrendben a következők (zárójelben az általuk írt és azonosított cikkek száma): Schnetzer Ferenc (135), Kratochvil

²⁷ Minnich Oszkár (? – ?). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémián a harcászat, hadijáték és a hadtörténelem tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 973.

²⁸ Rásky László (Pécs, 1875. 02. 20. – Budapest, 1944. 05. 19.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata magyar királyi honvéd vezérőrnagy. A Ludovika Akadémián a harcászat, hadijáték és a hadsereg-szervezés tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 977.

²⁹ Vághó Ignác (Pápa, 1856. 09. 14. – Budapest, 1920. 05. 31.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémián az általános történelem, hadsereg-szervezés, csapatszolgálat, katonai irálytan és közigazgatás tanára, valamint osztálytisz. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 982., Istvánffy 1899a: i. m. 705., NN: 713713.

³⁰ A magyar hadtudomány katonai szaksajtóban történő megjelenésével kapcsolatban Szakály Sándor közöl három részben összeállítást a Honvédségi Szemle 2011/4–6. számaiban. A jelen tanulmányban tárgyalt időszakkal kapcsolatban lásd Szakály 2011, 45–47.

³¹ Vö. Mészáros 2024b: i. m. 100.

³² A mellékletek a következők: Átnézetes tartalomjegyzék a Ludovika Akadémia Közlönye I–XXV. évfolyamában (1874–1898) megjelent és tárgy szerint csoportosított közleményekről (Istvánffy Miklós fhdgy., 1898. 6–7., 94 p.); Adalékok a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia történetéhez (Vághó Ignác szds., 1898. 8–9., 109 p.); A mohácsi hadjárat (Szurmay Sándor vk. örgy., 1901. 1. 60 p.); Az újonnan kinevezett gyalogsági tiszt (hadapród) szolgálata és magánélete fölötti alkalmazó megbeszélések (Iwanski Arthur, ford. és átdolg. László István szds., 1901. 10.); Útmutatás a magyar nyelv tanítására a m. kir. Honvédség idegen ajkú ezredeinél (Szabó István örgy., 1902. 5., 18 p.); A gyakorlati szabályzat és a futólagos erősítés (Hauninger Ferenc cs. és kir. mk. örgy., Dáni Balázs cs. és kir. vk. örgy., 1902. 12., 60 p.); Hadtörténelmi helynévtár ([Szabó István], 1906. 12., 59 p.).

Károly³³ (57), Nagy Pál (39), Rásky László (27), Guillaume Árpád³⁴ (18), Gerenday Tivadar³⁵ (12), Fest Ödön³⁶ (11), Isépy László³⁷ (10), Sándorffy Miklós³⁸ (10) és Szabó István³⁹ (10). Az ő együttes teljesítményük 329 közlemény vagy ismertető. A korábbi évekhez hasonlóan a legtöbb rövidebb írás esetén a tartalom szerzői jel nélkül jelent meg.

A *Közlöny* korábbi időszakait bemutató összegzésekhez hasonló módszertan alapján⁴⁰ a szerzők az utolsó tíz évben az alábbi területeken publikáltak: Katonai újdonságok, kisebb közlemények, külföldi lapszemlék (62%); Könyvismertetések és bírálatok (12%); Hadászati és harcászati munkák (4 %); Fegyver- és lövésügy. Tüzérségi anyag. Torpedók. Robbantószerkezetek (3%); Egészségügy (2%); Történelmi munkák (2%); Hadügy, hadsereg-szervezet (2%); Katonai kiképzés és nevelés (2%); Had- és kisebb gyakorlatok (1%); egy százalék alatt pedig statisztikai közlemények, katonai nevelő- és képzőintézetek, katonai szakképzőintézetek, erődítészet, műszaki munkálatok, hadseregélelmezés, vonatügy, katonai igazságügy, katonai iránytan, tereptan, útleírások, gyarmatügy, lőügy, vasút, posta és távirdaügy, sport, katonai és szépirodalom.

Címek tekintetében egyértelműen dominálnak az ismertetések, recenziók, bírálatok, tehát az elsősorban külföldi szakirodalmat referáló cikkek, melyek a teljes tartalom 74%-át teszik ki. 45 ország zömmel katonai vonatkozású híreit mutatták be: míg a Monarchia 123 alkalommal jelenik meg, az Egyesült Államok 191, a Német Birodalom 203, Franciaország 484, Nagy-Britannia 522, Oroszország 665 cikkben fordul elő. A 100 alatti megjelenésű „középmezőnyben” találjuk például Svájcot (81), Bulgáriát (70), Japánt (62), Belgiumot (52), a különlegességek között pedig Mexikót (6), Ausztráliát (3), Bolíviát (3), Transvaal és Oranje államokat (3), Koreát (2), Egyiptomot (2), Ecuadorot (2), Sziámot (2), Marokkót, egy-egy említéssel pedig Perut, Chilét, Kongó Államot, Afganisztánt, Uruguayt, Tuniszt, Guatemalát.

A vizsgált időszakban a legtöbb hosszabb terjedelmű publikációban szereplő téma az orosz–japán háború volt (1904-ben 8, 1905-ben 12 elemző cikk tárgyalja az eseményeket, a háborút

³³ Kratochvil (Kratochwil) Károly szentkereszthegyi (Brünn, 1869. 12. 13. – Budapest, 1946. 09. 19.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata altábornagy. Katonai pályája után rövid ideig (1923–1924) a Magyar királyi Hadtörténelmi Múzeum igazgatója. A Ludovika Akadémián a harcászat, hadijáték, hadtörténelem tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m.: 971., NN: 668209.

³⁴ Guillaume Árpád, vitéz (Gergelylaka, 1868. 12. 24. – ?, 1945 után.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata magyar királyi honvéd altábornagy. Lásd NN: 740421.

³⁵ Gerenday Tivadar, tóthi és gárdonyi (Középtúr, 1847. 10. 01. – Budapest, 1944. 03. 19.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémián a német és francia nyelv, a szépírás, szabadkézi rajz, szolgálati szabályzat és hadtörténelem tanára. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 967., Istvánffy 1899a: i. m. 642., Szinnyei 2000: i. m., NN: 719233.

³⁶ Fest Ödön (? – Budapest, 1915. 02. 07.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata őrnagy. A Ludovika Akadémián a fegyvertan tanára, a fegyvermintaterem gondnoka, valamint osztálytiszt. Lásd: Dezséri Bachó 1930: i. m. 966., NN: 817447.

³⁷ Isépy László (? , 1860. – ?, 1928. 12. 31.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémián a német nyelv, német katonai iránytan, francia nyelv tanára, továbbá az akadémikusok társalgójának felügyelője, valamint ének- és zenekarfelügyelő. Lásd: Dezséri Bachó 1930: i. m. 968., NN: 1001972.

³⁸ Sándorffy Miklós (? – Budapest, 1915. 09. 18.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata őrnagy. A Ludovika Akadémián a földrajz és tánc tanára, továbbá osztálytiszt. Lásd: Dezséri Bachó 1930: i. m. 978., NN: 910879.

³⁹ Szabó István (Balassagyarmat, 1857. 03. 05. – ?, 1932. 01. 06.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata őrnagy. A Ludovika Akadémián a földmértan és utasgyakorlatok tanára, a földmértani gyakorlatok vezetője, a földmértani és utas mintaterem gondozója. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 979–980., Istvánffy 1899a: i. m. 693., NN: 1617081.

⁴⁰ Lásd Mészáros 2024a: i. m. 81–82, Mészáros 2024b: i. m. 101–102.

követően pedig 1906-ban kettő, 1907-ben további négy cikkben vonják le a következtetéseket, ezeken felül pedig számos rövidebb közlemény, könyvismertető foglalkozik még a témával). További aktuális fegyveres konfliktusok értékelése is visszaköszön a lap hasábjain (második búr háború, bokszerlázadás), különböző haderők összehasonlítása (például brit, francia, német, kanadai), továbbá az európai nagyhatalmak mindenkori hadgyakorlatai, hadügyi költségvetései, új fegyverzetei, lőszerei, járművei, kommunikációs, logisztikai fejlesztései. A katonai egészségügy terén több gyakorlatot, egészségügyi szervezetet vizsgálnak meg, de szó esik például az orosz–japán háború ilyen értelmű tapasztalatairól, illetve számos betegség kezeléséről (egyiptomi szembetegségek, vérhas, gümőkór, veszettség, malária, hóguta, hagymáz, mérgezések és alkoholizmus). Élénk érdeklődés kíséri a külföldi katonai akadémiák és tanfolyamok változásait (pl. francia, brit, bolgár, orosz), valamint a kommunikáció (telefon, drótnélküli távíró, postagalambok alkalmazása) és a közlekedés (autó, teherkocsik, katonai léghajózás, hordozható tábori vasutak) terén megjelenő és katonai célokra alkalmazható újdonságokat.

Természetesen a magyar katonai képzéssel és a Ludovika Akadémia életével kapcsolatos cikkek is megjelentek a *Közlöny*-ben. Az 1899. évi 1. számban referál a szerkesztőség az új rendszerű katonai képzőintézetekről, azaz a pécsi és nagyváradai hadapródiskolákról, a soproni főreáliskoláról és az átszervezett Ludovikáról⁴¹, bemutatva azok működését egészen az 1898. október 4-én megtartott ünnepélyes tanévnyitóktól a felvételre jelentkezettek különböző statisztikáin keresztül a vizsgákon elért eredményekig.⁴² Ugyanebben az évben, a 8–9. lapszámban folytatódik, ezúttal 74 oldalon keresztül az új struktúrájú képzés ismertetése a tárgyak és a tanári kar bemutatásával, valamint az egyes tantárgyak céljának áttekintésével (intézményenként és évfolyamonként), a beadandó és órai dolgozatok, feladatok témáival tárgyaként, az egyes gyakorlatok (földmérő, terepfelvételi, harcászati utász, erődítészeti) részletes leírásával, a tanulmányi kirándulások rövid ismertetésével, a lögyakorlatok bemutatásával. Tájékoztatnak a tantárgyi elért eredményekről, a növendékek előmeneteléről, az intézetekben lefolyt ünnepségekről, végül pedig az intézmények egészségügyi viszonyairól, a tanévben tapasztalt betegségek előfordulásaival együtt.⁴³

A már tárgyalt zászlószentelés⁴⁴ mellett a vizsgált időszakban több, az Akadémia életében fontos esemény is történt, melyekről a *Közlöny* hírt adott. Ilyen volt az 1899. június 27-i napról írt beszámoló: délután ötkor avatták fel a díszteremben azt az olajfestményt, mely Mária Ludovika királynét ábrázolta. A festményt Ferenc József ajándékozta, s a továbbiakban József nádor és gróf Buttler János képei mellett volt hivatott emléket állítani az intézmény alapításának. Csesznák parancsnok az esemény tiszteletére emlékkönyvet nyitott, melyben

⁴¹ Az új képzés a Ludovikán kezdetben nem hozta a kívánt sikert. Bizonyíték erre az 1900. évi 5. lapszámban, a könyvismertetések között bemutatott (lásd Könyvismertetés 1900, 597.) M. kir. Honvéd Ludovika Akadémia c. kiadvány, ami egy gazdagon illusztrált (32 fotóval) ismertető, ami bemutatja az intézmény történetét, célját, az egyes tárgyakat, a növendékek ellátását, napirendjét, lehetőségeit, a különböző alapítványokat, a felvételi folyamatot (kérvénymintákkal). Az ismertetőt megküldték minden napilapnak, az alsó- és felsőháznak és valamennyi honvédsapatparancsnokságnak, de meg is lehetett vásárolni egy koronáért a szerkesztőségben.

⁴² A m. k. honvéd nevelő- és képző-intézetek megnyitása 1899, 1–17.

⁴³ A m. kir. honvédnevelő- és képző-intézetek 1898/9. évi működése 1899, 745–819.

⁴⁴ Az 1904/5. számban látható illusztráció a zászlószentelés egyik pillanatát örökíti meg. Címe: „A magyar kir. honvédség hódolása Ő cs. és apostoli kir. Felsége előtt”. A festmény Vastagh György munkája, Fejérváry Géza volt honvédelmi miniszter rendelte meg azzal a céllal, hogy az Akadémia dísztermébe kerüljön. Fejérváry gondoskodott arról is, hogy mindenkinek, aki szerepel a festményen (illetve mindazok, akik zászlószégeket vettek be az ünnepségen), a képről készült fotómásolatot elküldjék. A fotómásolat egyébként – így az értesítés – 65x79 és 50x67 cm-es változatban hat, illetve négy koronáért meg is vásárolható (csomagolási díjjal együtt) a VI. kerület, Nagymező utca 6. alatt, Kiszer Nándor fényképészeti műtermében.

az első bejegyzés Fejérváry bárótól, a honvédelmi minisztertől származott: „Királyhűség és honszeretet, Mindenkoron férfias nyíltság, Önzetlen munka és becsület, Lélekjelenlét és bátorság”.⁴⁵

1900-ban Szvetics-ünnepélyt⁴⁶ ültek a Ludovikán, 1903-ban pedig idézetekkel és történeti visszaemlékezésekkel gazdagon illusztrálva köszöntötték Nyíri Sándort új honvédelmi miniszterként⁴⁷, mindkét esetben méltón megemlékezve az intézmény korábbi parancsnokairól.

1903. május 8-a két esemény miatt is emlékezetes maradt az Akadémián: egyrészt a zászlószentelés évfordulója miatt, másrészt azért, mert ekkor avatták fel Buttler János gróf szobrát. Az esemény részletes ismertetésén túl a beszédek átirata is olvasható az 1903. évi ötödik lapszámban.⁴⁸ Egy másik szobor 1904-ben és 1905-ben visszatérő témául szolgált a lapban: az 1901-ben átadott Ludovika-szobor ércbeöntését kezdeményezték, mert az időjárás kikezdte a gipszből készült alkotást. Bár a felhívások rendre megjelentek az adományozók névsorával együtt⁴⁹, a bronz változat ebben az időszakban nem készült el.⁵⁰

Fontos mérföldkő az Akadémia modern házi lőterének elkészülte: Kammán Hugó⁵¹ százados és Pogány Géza⁵² főhadnagy munkájának köszönhetően egy bonyolult terepen (a telket lakóépületek övezik), éjjel is működő (fényszórókkal megvilágított, telefonnal is felszerelt) lőteret alakítottak ki, melyről alapos dokumentáció olvasható a *Közlöny*-ben.

Nem a tantermi oktatásra vonatkozó, ugyanakkor a katonai elméleti fejlődés területéről származó gondolatébresztő írásokat is közölt a lap. Ilyen Schnetzer Ferenc vezérkari százados cikke a központi honvéd könyvtárról⁵³, melyben a jövőbeli háborúra való készülés egyik fontos elemeként az önképzést jelöli meg, amihez a könyvtári szolgáltatásokon keresztül vezet az út (nézete szerint a legfontosabb szaklapokat minden parancsnoksághoz járatni kellene, az ezredkönyvtárak helyett viszont egy központi könyvtár kellene, ahonnan könnyedén kölcsönözhetne minden katona, és erre a Ludovika Akadémia már meglévő könyvtára lenne a leginkább alkalmas). Hasonlóan érdekes Márky István⁵⁴ százados 1907-ben közölt cikke is a tisztek önképzéséről⁵⁵, ahol kifejti: túl sok szakmunka áll rendelkezésre, ezt képtelenség mindenkinek hasonló színvonalon önállóan feldolgozni, ezért önképzőkori előadások formájában lehetne

⁴⁵ Mária Ludovika arcképének ünnepélyes leleplezése 1899, 595–596.

⁴⁶ Az Akadémiát 15 évig vezető Szvetics József tábornok neve összeforrott az 1883-as tisztképző tanfolyammal, ezért az eseményen, melyen az ünnepelt is jelen volt, 40 volt Szvetics-növendék adta át a Stetka Gyula festette parancsnoki portrét. Lásd Nagy 1900, 1023–1029.

⁴⁷ Székelyi Nyíri Sándor tábornok működése a Ludovika Akadémián 1903, 1206–1232.

⁴⁸ A Ludovika Akadémia kettős emlékűnepe 1903, 543–561.

⁴⁹ 1904-ben négy, 1905-ben pedig egy számban.

⁵⁰ Az Akadémia alapítását ábrázoló emlékmű eredetijét 1901-ben Deseő Lajos őrnagy, az intézet rajztanára tervezte, a gipszből készült szoborcsoportot Bászler Alfréd szobrász készítette el. Az avatásra 1903-ban került sor. A szobrot 1919-ben lerombolták, és csak tíz évvel később nyílt rá mód, hogy Vass Viktor szobrászművész újramintázza. Az ércbe öntött szobor avatása 1929. június 24-én történt. Lásd Dezséri Bachó 1930: i. m. 852.

⁵¹ Kammán Hugó (? – ?). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémián a tereptan és tereprajz, horvát nyelv, valamint a csapatszolgálat tanára, továbbá osztálytiszti. Lásd: Dezséri Bachó 1930: i. m. 969.

⁵² Pogány Géza (? – ?). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. A Ludovika Akadémián tanárjelölt a földrajz, lőtasítás és lövésbeni előgyakorlatok oktatásában, továbbá osztálytiszti és fegyvertiszti. Lásd: Dezséri Bachó 1930: i. m. 976.

⁵³ Schnetzer 1905, 602–608.

⁵⁴ Márky István (Nagyszalonta, 1871. 04. 28. – ?). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata ezredes. Lásd: NN: 880833.

⁵⁵ Márky 1907, 1156–1174.

ezeket ismertetni a tisztársakkal. Az ilyen önképzőköröknek pedig válogatott könyvtára és kéziratgyűjteményre is szükségük lenne ahhoz, hogy jól tudják ellátni feladatukat.

A Ludovika Akadémia történetével kapcsolatban pedig mindenképp meg kell emlékezni Vághó Ignác százados összeállításáról.⁵⁶

Szemléletesen bizonyítja a *Közlöny* szerkesztőinek technikai újdonságok irányában mutatott érdeklődését például a tengeralattjárókkal kapcsolatos összehasonlító tanulmány⁵⁷, a különböző típusú gépkocsik⁵⁸ és katonai alkalmazhatóságuk⁵⁹ ismertetése – akár saját példán keresztül⁶⁰ – vagy például a dunai flottilla és a Közép-Duna térségének bemutatása katonai szempontból⁶¹.

A *Közlöny* történetéről a megjelenés 25. évfordulója kapcsán jelent meg két fontos visszaemlékezés: egyrészt a munkatársakról⁶², másrészt pedig a tartalomról⁶³.

Az 1899. évi 10. számban a szerkesztők tájékoztatást adnak arról, hogy „Az 1898. évi 1598/eln. honvédelmi miniszteri rendelet értelmében az őszi tiszti bemutatások alkalmával a tartalékos tiszteket felszólítják a kiegészítő parancsnokságok, hogy a Ludovika Akadémia *Közlönyére* előfizessenek”. Ez a szokatlan propaganda 46 új előfizetőt eredményez, „pedig mennél több előfizetőnk volna, annál tartalomdúsabbá tehetnők folyóiratunkat...” Végeztek egy kis számítást: ha a kiegészítő parancsnokságok mindegyikétől ugyanilyen ütemben érkeznének új megrendelők, az 644 új előfizetést jelentene, ami pedig „fényes dolog volna!”, már csak azért is, mert így havilapból akár heti vagy napilappá is alakulhatnának, állandó külföldi tudósítókkal az egyes hadseregeknél, saját nyomdájuk lehetne, több illusztrációt közölhetnének és így tovább. Emellett pedig jelzik, hogy a Katonai újdonságok rovatban ezután a közös hadsereg, a magyar honvédség és az osztrák Landwehr változásait is közzé fogják, amit eddig szándékosan kihagytak, hisz a hivatásos állomány úgyis olvassa a *Rendeleti Közlönyt*, mostantól azonban a tartalékosokra tekintettel figyelni fognak erre is. Valamint Szerkesztőségi feleletek címmel új rovatot is indítanak, melyekben közérdeklő kérdésekre adnak felvilágosítást, ami szintén főleg a tartalékosoknak lesz hasznos.⁶⁴

A tartalommal kapcsolatban még kétszer, az 1901. évi 11.⁶⁵ és az 1902. évi 11.⁶⁶ számban szólítják meg az olvasókat: kérik, küldjenek cikkeket, illetve – mivel a szerkesztőség nem ismeri mindenki igényeit és lehetőségeit, például, hogy egyes állomáshelyeken milyen szinten tudnak különböző idegen nyelveket – mondják el, milyen témák érdeklik őket, amit a szerkesztőség (név nélkül) közzé fog tenni, ezekre a témákra pedig várni fogják szerzők jelentkezését.

Vághó Ignác az olvasóktól az 1907. évi 12. számban köszön el a lap mindenkori munkatársai nevében. A Búcsúzóban⁶⁷ vázolja röviden a *Közlöny* történetét, felsorol 255 szerzőt,

⁵⁶ Vághó 1899, 1–109.

⁵⁷ A tengeralatti hajó kérdése a főbb tengeri hatalmaknál 1901, 914–917.

⁵⁸ Az önmozgó kocsik az európai hadseregekben 1901, 917–919.

⁵⁹ Guillaume 1903a, 445–460.; Guillaume 1903b, 592–615.

⁶⁰ Wolf 1906, 1099–1102. Az Austro–Daimler Panzerwagen-ről lásd Bíró 2011, 73–75.

⁶¹ Sándorffy 1907, 120–133.

⁶² Istvánffy 1899a: i. m., 610–709.

⁶³ Istvánffy 1899b, 1–94.

⁶⁴ Lásd Néhány szó a mi ügyünkben 1899, 1035–1036. Szerkesztőségi feleletek című rovat végül nem indult, azonban az 1900. évi első számtól a Katonai újdonságok között valóban találunk Ausztria–Magyarország rovatot. Korábban is volt ilyen, de a Kisebb közleményekben az 1899. évi 2. számtól rendszeresen.

⁶⁵ Felhívás 1901, 993–994.

⁶⁶ Felhívás 1902, [831–832.]

⁶⁷ Vághó 1907, 1367–1374.

több megjelenési adatot, és ismerteti a mellékleteket. Beszámol az előfizetők számának alakulásáról is, majd arról, hogy a *Ludovika Akadémia Közlönyét* 1908. januártól a *Magyar Katonai Közlöny* váltja fel.

Az egyes lapszámok borítója – az első száméhoz hasonlóan – továbbra is információt hordoz. Az egyik utolsó szám hátsó borítójának tanulsága alapján⁶⁸ a folyóirat rendeltetése változatlan⁶⁹ maradt, a periodicitás pedig évi tíz szám. Az előfizetési díj katonai és polgári személyeknek egyaránt nyolc korona egy évre, amit előre kell kifizetni.⁷⁰

A szerzők munkadíja önálló tanulmány esetén – függően attól, hogy saját vagy a szerkesztőség által meghatározott témát dolgoznak ki –, 80-120 korona közötti volt. A fordítások díja németről 30-50 korona, más nyelvből 40-60 korona „esetenkénti megállapodáshoz képest még pedig a fordítással járó fáradság és munka szerint”. A kivonatos ismertetések díja németből 60, más nyelvből 70 korona összeget tett ki. Az illusztrációk díjazása továbbra is egyedi árszabással történt.⁷¹ Mindezeket túl pedig a beküldött cikkek, tanulmányok korabeli átfutási ideje: „Három hó leforgása alatt nem közölt cikk csak azon esetben közöltek a folyóiratban, ha a cikkíró erre vonatkozólag külön értesítést nyer, egyébként a cikk bizottsági határozat szerint nem közölhető.”

ELŐFIZETŐK

A *Közlöny* előfizetőiről első ízben 1882-ben olvashatunk. A júliusi lapszámban a szerkesztő, Kránitz János százados reagál egy cikkre, mely a magyar katonai irodalommal kapcsolatos kritikus hangvételű írás.⁷² Válaszában amellett érvel, hogy lehetőségeihez képest a magyar tisztek beszerzik a friss hazai szakirodalmat, amire bizonyíték az is, hogy „a Ludovika Akadémia Közlönyének, majdnem kizárólag a tetteges honvédség köréből 489 előfizetője van, akkor midőn a honvédség tetteges állományu tisztjeinek és hadapródainak összes száma nem több mint körülbelül 1200 (a horvát-szlavon kerületbelieket is beleszámítva).”⁷³

Hasonlóan pozitív Kránitz százados 1885-ben tett megállapítása: „Örömmel constatáljuk tehát, hogy folyóiratunk évről-évre fokozódó pártolásnak örvend, úgy a szellemi téren, a honvéd tiszteknek mindig számosabban érkező valódi katonai tudományos beccsel bíró munkáik közölhetése által, valamint anyagilag is, a mennyiben az előfizetők folyton növeknő száma a Közlöny terjedelmének és belértékének emelését mindinkább megengedi.”⁷⁴

A folyóirat megjelenésétől kezdődő összehasonlító számadatokat először Kiss Lajos főhadnagy közöl 1888-ban⁷⁵, amiből az látható, hogy a kezdeti lelkesedést (1873-ban 597 előfizető)

⁶⁸ A folyóirat lapszámai közgyűjteményekben kötött állapotban maradtak fenn, borítólapok nélkül. Az adat a *Közlöny* 1907. évi 2. füzet borítójáról származik, amely megegyezik az 1906. évi 3. és 11. füzetek borítójának tartalmával – ezekből a lapszámokból a szerző birtokában van saját kötetlen példány.

⁶⁹ A folyóirat rendeltetése szinte szóról szóra megegyezik az első lapszámával, különbség csupán az utolsó pont elhagyása, ami így szólt 1873-ban: „a honvédségnél előforduló változásoknak időrendben való átnézeti összeállítása”.

⁷⁰ A hivatásos katonák az előfizetéssel kapcsolatban kisebb kedvezményben részesülnek, amennyiben: „A honvédség tényleges állományába tartozó előfizetők, illetékes parancsnokságuk útján negyedévi előleges részletekben is teljesíthetik az előfizetést.”

⁷¹ Az 1873-as előfizetési és díjazási állapotokról lásd Mészáros 2024a: i. m., 77. p.

⁷² A cikk ugyanabban a lapszámban jelent meg, mint a Rövid megjegyzések, szerzője pedig Buzna Alajos főhadnagy, a *Közlöny* társszerkesztője. Lásd: Buzna 1882, 513-519.

⁷³ Kránitz 1882, 524.

⁷⁴ Kránitz 1885, 4.

⁷⁵ Kiss 1888, 6.

visszaesés követte (a mélypont 1880-ban következett be, amikor mindösszesen 398 előfizetője volt a lapnak), majd fokozatos növekedés (1886-ban 647, 1887-ben 773, 1888. január 1-jén pedig 852 előfizető) kezdődött.⁷⁶ A nyomtatott példányszám 1887-ben 800 volt, ebből 25 tisztelet- és cserepéldány (14 budapesti és kolozsvári nagyobb napilap részére került ki küldésre, akik bírálókat, kivonatos ismertetéseket, néha teljes terjedelmű cikkeket közöltek). A gyarapodó előfizetői szám mellett ugyanakkor „be kell ismernünk azt is, miszerint a Közlöny eme barátainak számával szemben még mindig nem elenyésző azok száma, kiknek részéről ... ezen szakfolyóirat érdem szerint nem méltattatik. Nem kevésbé feltűnő jelenség szintén, a szab. áll. honvédtiszteknek a Közlöny előfizetői között található csekély száma is. Nézetünk szerint épen a szab. állom. honvédtiszteknek volna módjukban, úgy számerejük, mint a polgári életben elfoglalt társadalmi állásuk és összeköttetések útján ezen folyóiratnak hatalmas lendületet adhatni; a mennyiben az ő révükön kaszinók, olvasóköri, könyvtárakba stb. könnyen bejuthatna a Közlöny és elfoglalhatná azokban az öt méltán megillető helyet.”⁷⁷

1. táblázat *A Ludovika Akadémia Közlönye előfizetői 1873–1907 között*
(A szerző szerkesztése)

Év	1873	1874	1877	1880	1882	1883	1886	1887	1890	1891	1892	1894	1895	1896	1897	1898	1900	1907
Egyéni és intézményi előfizetők száma	597	634	449	398	489	519	647	773	1118	1276	1340	1324	1352	1320	1313	1347	1852	2000

Az előfizetőket bemutató első részletes táblázatot 1890-ben közlik.⁷⁸ Az előfizetőket öt csoportra osztják, az I–III. csoport esetén rendfokozat és szolgálati forma szerint összessítve: I. honvédségi egyének (1038 fő⁷⁹), II. csendőrségi egyének (10 fő), III. közös hadseregbeli egyének (8 fő), IV. hatóságok, könyvtárak, kaszinók, egyletek stb. (54 előfizető), végül V. polgári egyének (8 fő). Az összes előfizető 1118, a teljes előfizetési díj pedig 4472 forint. Az előfizetők közül 880 tiszt (20 tábornok és 110 törzstiszt, azaz őrnagyi vagy a fölötti rendfokozatot viselő) volt.⁸⁰

1898-ban⁸¹ és 1900-ban⁸² pedig ezen túlmenően részletes, név- és tartózkodási hely szerinti jegyzéket is kapunk, melyben az előfizetők paracsnokság/csapattest, azon belül pedig rendfokozat szerint kerülnek felsorolásra. 1898-ban még a tisztelet- és cserepéldányok címzettjeit is megnevezik, melyekből összesen 33 példányt (19 plusz 14) küldtek számonként. Tiszteletpéldányt kapott a Honvédség főparancsnoka, József Károly főherceg, báró Fejérváry

⁷⁶ Az 1873 és 1907 közötti előfizetők számának változásáról lásd 1. táblázat.

⁷⁷ Kiss 1888: i. m., 6–7.

⁷⁸ Előfizetőkről szóló jelentések olvashatók az 1890. évi 3. füzetben (287–288), az 1891. évi 3. füzetben (301–302), az 1892. évi 3. füzetben (338–340), az 1894. évi 3. füzetben (354–355), az 1895. évi 2. füzetben (175–176), az 1896. évi 2. füzetben (156–157) és az 1897. évi 3. füzetben (382–383). A szerkezet vonatkozásában annyi a különbség, hogy csak 1890-ben látható az egyes előfizetői csoportok mellett az általuk befizetett előfizetői díj is.

⁷⁹ Ebbe beletartoznak a hadbírák (7 fő), orvosok (10 fő), kezelőtisztek (8 fő), katonai hivatalnokok (4 fő), valamint a hadapródok, hallgatók, egyévi önkéntesek, növendékek stb. (171 fő).

⁸⁰ Az 1890 és 1900 közötti előfizetők bontásában lásd 2. táblázat.

⁸¹ A Ludovika Akadémia Közlönye ... 1898, 241–276.

⁸² A Ludovika Akadémia Közlönye ... 1900, 747–790 p.

Géza⁸³ honvédelmi miniszter, Gromon Dezső⁸⁴ államtitkár, a miniszterelnök sajtóosztálya, a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Múzeum, az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, valamint a Ludovika Akadémia és a Képviselőház könyvtárai. Ugyancsak tiszteletpéldányra jogosult tíz napilap szerkesztősége is, ezek a következők voltak: *Nemzet*, *Pesti Napló*, *Budapesti Hírlap*, *Pesti Hírlap*, *Magyar Hírlap*, *Ellenzék*, *Telefonhírmondó*, *Pester Lloyd*, *Neues Pester Journal* és *Budapecster Tagblatt*. 1898-ban 14 cserepéldányt küldtek budapesti (*Századok*, *Vadász- és Verseny-lap*, *Vasúti és Közlekedési Közlöny*, *Katonai Lapok*, *Herkules Testgyakorlati Közlöny*, *Gyógyászat* [melynek melléklete a *Honvédorvos*], *Magyar Szabadalmi Közlöny*, *Közérdek*), bécsi (*Organ der militärwissenschaftlichen Vereine*, *Comité Mittheilungen*⁸⁵) és nagykanizsai (*Zala. Politikai és vegyes tartalmú lap*) folyóiratok szerkesztőségeinek és három egyesületnek (a budapesti Erdélyrészi Kárpátgyesület, valamint a bécsi császári és királyi Földrajzi Intézet és a K. u. k. Gradmessungs-Bureau).

Az egyes előfizetőket szervezetük alapján csoportosították (rendfokozat, név, állomáshely, megjegyzés): Honvédelmi Minisztérium (ügycsoportok szerint), Honvéd Főparancsnokság, kerületi parancsnokságok⁸⁶, gyalog-⁸⁷ és lovasdandárok⁸⁸ parancsnokságai, m. k. csendőr parancsnokságok⁸⁹, gyalogezredek⁹⁰, huszárezredek⁹¹, Ludovika Akadémia (tisztikar, növendékek évfolyamonként), törzs- és felsőbb tiszti tanfolyamok, hadapródiskolák (az 1900-ban megjelent jegyzékben), központi lovasiskola, központi ruhatár, központi fegyvertár, honvéd lőszerbizottság, közös hadsereg (császári és királyi csapatok, intézetek, parancsnokságok, hatóságok, pl. ezredek tiszti könyvtárai, kaszinók, katonai akadémiák etc.), nyugalmazottak, tartalékosok, polgári személyek.

⁸³ Fejérváry Géza, komlóskeresztési báró (Josefstadt, 1833. 03. 15. – Bécs, 1914. 04. 25.). Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata császári és királyi tábornagy. 1872. 12. 26. – 1884. 10. 28. között a Honvédelmi Minisztérium államtitkára, 1884. 10. 28. – 1903. 06. 27. között honvédelmi miniszter, 1894. 06. 10. – 1894. 07. 16. között agrárminiszter, 1905. 06. 18. – 1906. 04. 08. között pénzügyminiszter, 1905. 06. 18. – 1906. 04. 08. között miniszterelnök. Lásd NN: 658639.

⁸⁴ Gromon Dezső, báró (Vajszka, 1838. 02. 02. – Budapest, 1912. 07. 25.). Politikus, országgyűlési képviselő honvédelmi államtitkár. Lásd: NN: 813534.

⁸⁵ Valószínűleg a *Mittheilungen über Gegenstände des Artillerie und Geniewesens* c. bécsi szakfolyóirat, amit a K. und K. Technisches Militär-Komitee adott ki.

⁸⁶ A budapesti I., a szegedi II., a kassai III. a pozsonyi IV. a székesfehérvári V., a kolozsvári VI. és a zágrábi horvát szlavón VII. honvéd kerületi parancsnokságok.

⁸⁷ A 79., 80., 45., 77., 78., 73., 74., 81. 82., 75., 76., 84. m. k. honvéd gyalogdandárok.

⁸⁸ A 2., 3., 4. m. k. honvéd lovasdandárok.

⁸⁹ Az I., II., III. csendőr parancsnokságok.

⁹⁰ A budapesti I., a gyulai 2., a debreceni 3., a nagyváradai 4., a szegedi 5., a szabadkai 6., a verseci 7., a lugosi 8., a kassai 9., a miskolci 10., a munkácsi 11., a szatmári 12., a pozsonyi 13., a nyitrai 14., a trencséni 15., a beszercebényi 16., a székesfehérvári 17., a soproni 18., a pécsi 19., a nagykanizsai 20., a kolozsvári 21., a marosvásárhelyi 22., a nagyszebeni 23., a brassói 24., a zágrábi 25., a károlyvárosi 26., a sziszeki 27. és az eszéki 28. gyalogezredek.

⁹¹ A budapesti I., a debreceni 2., a szegedi 3., a kecskeméti 4., a kassai 5., a váci 6., a pápai 7., a pécsi 8., a marosvásárhelyi 9., a varasdi 10. honvéd huszárezredek.

2. táblázat *A Ludovika Akadémia Közlönye előfizetői bontásban 1890–1900 között*
(*A szerző szerkesztése*)

#		1890	1891	1892	1894	1895	1896	1897	1898	1900
I.	honvédségi egyének összesen	1038	1159	1217	1205	1235	1200	1202	1254	1638
	hadbíró	7	7	7	7	8	8	7	6	6
	orvos	10	13	19	14	17	19	16	21	34
	kezelőtiszt	8	3	11	6	8	10	3	7	
	katonai hivatalnok	4	9	9	12	15	11	11	11	
	hadapród, hallgató, egy- évi önkéntes, növendék stb.	171	173	153	137	131	56	89	102	
II.	csendőrségi egyének összesen	10	9	8	10	12	10	3	5	16
III.	cs. és kir. közös hadsereg	8	12	22	52	47	49	44	11	37
I-III.	tiszt	880	1002	1087	1091	1127	1171	1128	1166	1587
	tábornok	20	19	24	26	30	25	26	28	25
	főtiszt	110	125	132	126	136	166	184	206	243
IV.	hatóságok, könyvtárak, kaszinók, egyletek stb.	54	49	38	46	51	52	55	72	80
V.	az uralkodó katonai irodája				1	1	1	1	1	1
VI.	testőrség						1			
VII.	polgári egyének	8	11	11	10	6	7	8	4	17
	összesen	1118	1276	1340	1324	1352	1320	1313	1347	1852

Mivel csak az 1898. és 1900. évi előfizetőkről áll rendelkezésre névjegyzék, polgári előfizetők tekintetében is csak ezekre hagyatkozhatunk. 1898-ban négy polgári előfizetőt említ a lista, bár közülük három könyvkereskedő (Huszár István – Nyitra, Kilián Frigyes – Budapest és az L. W. Seidel & Sohn – Bécs), valódi civil egy fő (Hoffmann Arnold⁹² kanonok, kassai teológiai tanár).

1900-ban már 17 természetes és jogi személy található a polgári előfizetők között. Budapestről Angyal József országgyűlési képviselő, dr. Hamary Béla⁹³ fogalmazó a M. Kir. Államvasutaknál, és dr. Kézmárszky Tivadar⁹⁴ orvos, egyetemi tanár. Kassáról Hoffmann Arnold kanonok, teológiai tanár, Lőcséről dr. Sárfy Aladár⁹⁵ főreáliskolai tanár, Kaposvárról Réthy Andor jogász, Landsásfaluról pedig W[...]da Péter földbirtokos. Továbbá három könyvtáros vállalkozó (a budapesti Kilián Frigyes, Nyitráról Huszár István, végül Versecről a Kirchner J. E. könyvtáros cég),

⁹² Hoffmann Arnold (Kassa, 1864. 02. 29. – Kassa, 1939. 10. 25.). Kanonok, hitoktató, tanár, a püspöki papnevelde igazgatója, címzetes madocsi apát. Lásd: NN: 916233.

⁹³ Hamary Béla (Tata, 1860. 10. 19. – ?). Jogi doktor, m. kir. államvasúti fogalmazó. Lásd: NN: 720059.

⁹⁴ Dr. Kézmárszky Tivadar (Szepesváralja, 1842. 05. 02. – Budapest, 1902. 05. 18.). Szülész-nőgyógyász orvos, egyetemi tanár, a hazai bábaképzés megszervezője, az első bábaképző intézet megalapítója. Lásd: NN: 670484.

⁹⁵ Dr. Sárfy Aladár (Takácsi, 1858. 08. 18. – Balassagyarmat, 1900. 12. 28.). Főreáliskolai tanár Lőcsén, majd a balassagyarmati gimnázium igazgatója. Lásd: NN: 713621.

valamint hét jogi személy (a budapesti Nemzeti Kaszinó és az Országos Kaszinó, a Szegedi Kaszinó, a Kassai Kaszinó, a kézdívasárhelyi Olvasó Egylet, továbbá a kőbányai Magyar Fém- és Lámpaárú-gyár Rt., valamint a zágrábi Intern. Zeitungs-Bureau) tartozott az előfizetők közé.

ÖSSZEGRÉS

A *Ludovika Akadémia Közlönye* 366 számában 38.548 oldalon mindösszesen 17.798 tanulmányt, cikket, ismertetőt találunk (nem számítva a mellékleteket). Ez a közel tizenennyolcezer szöveg pontos lenyomata a magyar katonai ismeretek 1873 és 1907 közötti állapotának, de nem csupán a lexikális tudás bemutatására alkalmas: illusztrálja azt a rendkívüli érdeklődést, tudásvágyat, motivációt, amivel a szerzők – nem mellesleg zömmel a Ludovika Akadémia tanárai – részesei kívántak lenni a formálódó Honvédségnek ebben az izgalmas időszakban, amikor a történelmi és technikai világ épp magasabb fokozatra kapcsolt, amikor egyensúlyozni kellett a hagyományok és az ismeretlen irányú újítások között. Most is érdemes olvasni a *Közlőnyt*, megtapasztalni a korszerűség és tájékozottság élményét egy olyan korból, ahol az információáramlás sebessége lényegesen eltért a maitól, ám nemcsak történeti okokból, de főként azért, mert az egyes lapszámokban kitapintható a szellemiség, a lelkesedés, ami tehát nemcsak egyes emberek, de összességében több száz szerző sajátja volt.

A *Közlőny* történetének rövid bemutatását követően a lap tartalmát tematikus csoportokban további tanulmányokban kívánom ismertetni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *A Ludovika Akadémia kettős emlékünnepe*. Ludovika Akadémia Közlönye, 30. évf. 1903/5., 543–561.
- *A Ludovika Akadémia Közlönye előfizetői 1898-ban*. Ludovika Akadémia Közlönye, 25. évf. 1898/3., 241–276.
- *A Ludovika Akadémia Közlönye előfizetői az 1900-ik évben*. Ludovika Akadémia Közlönye, 27. évf. 1900/6–7., 747–790.
- *A Ludovika Akadémia zászlószentelése. Nemzeti ünnep*. Ludovika Akadémia Közlönye, 28. évf. 1901/4., 323–348.
- *A Ludovika Akadémia zászlószentelő ünnepe*. Ludovika Akadémia Közlönye, 28. évf. 1901/5–6., 323–348.
- *A m. k. honvéd nevelő- és képző-intézetek megnyitása*. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899/1., 1–17.
- *A m. kir. honvédnévelő- és képző-intézetek 1898/9. évi működése*. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899/8–9., 745–819.
- *A tengeralatti hajó kérdése a főbb tengeri hatalmaknál*. Ludovika Akadémia Közlönye, 28. évf. 1901/9., 914–917.
- *Az önmozgó kocsik az európai hadseregekben*. Ludovika Akadémia Közlönye, 28. évf. 1901/9., 917–919.
- Bachó László, Dezséri (szerk.): *A Magyar Kir. Honvéd Ludovika Akadémia története*. Ludovika Akadémia, Budapest, 1930.
- Balla Tibor: *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.

- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák-magyar tábornokai. Tábornagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornaszernagyok*. Argumentum, Budapest, 2010.
- Balla Tibor: *Tábornoki portrék a dualizmus időszakából. Az osztrák-magyar fegyveres erő Ludovika Akadémiát végzett irányítói, 1872-1918*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024.
- Bíró Ádám: *A Junovitz páncélgépkocsi*. Magyar páncélos járművek az osztrák-magyar hadseregben. 1. Haditechnika, 45. évf. 2011/4., 73–75.
- Buzna Alajos: *A magyar katonai irodalom*. Ludovika Akadémia Közlönye, 9. évf. 1882/7., 513–519.
- Csikány Tamás: *Magyar tisztképzés az Osztrák-Magyar Monarchiában, 1867-1918*. In: Ács Tibor, Csikány Tamás (szerk.): *A magyar katonai felsőoktatás 200 éve. 1808-2008*. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2008, 24–39.
- *Felhívás*. Ludovika Akadémia Közlönye, 28. évf. 1901/11., 993–994.
- *Felhívás*. Ludovika Akadémia Közlönye, 29. évf. 1902/11., [831–832.]
- Guillaume Árpád: *Az automobil, annak szerkezete és hadi alkalmazása*. Ludovika Akadémia Közlönye, 30. évf. 1903a/4., 445–460.
- Guillaume Árpád: *Az automobil, annak szerkezete és hadi alkalmazása*. Ludovika Akadémia Közlönye, 30. évf. 1903b/5., 592–615.
- Istvánffy Miklós: *A Ludovika Akadémia Közlönyének munkatársai*. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899a/6–7., 610–709.
- Istvánffy Miklós: Átnézetes tartalomjegyzék a Ludovika Akadémia Közlönye I–XXV. évfolyamában (1874–1898) megjelent és tárgy szerint csoportosított közleményekről. Melléklet. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899b/6–7., 1–94.
- Kiss Lajos: *A „Ludovika Akadémia Közlönye” 1887-ben*. Ludovika Akadémia Közlönye, 15. évf. 1888/1., 1–7.
- *Könyvismertetés*. Ludovika Akadémia Közlönye, 27. évf. 1900/5., 597.
- Kránitz János: *Rövid megjegyzések „A magyar katonai irodalom” című cikkekre*. Ludovika Akadémia Közlönye, 9. évf. 1882/7., 519–527.
- Kránitz János: *Visszapillantás az 1884-ik évre*. Ludovika Akadémia Közlönye, 12. évf. 1885/1., 1–6.
- *M. kir. Honvéd Ludovika Akadémia*. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1900.
- *Mária Ludovika arcképének ünnepélyes leleplezése*. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899/6–7., 595–596.
- Márky István: *Tiszti önképzés, önképzőkörök*. Ludovika Akadémia Közlönye, 34. évf. 1907/10., 1156–1174.
- Mészáros Zoltán: *A Ludovika Akadémia Közlönye a növendékek korában (1874–1897)*. Honvédségi Szemle, 152. évf. 2024b/5., 92–106. DOI: 10.35926/HSZ.2024.5.6
- Mészáros Zoltán: *A Ludovika Akadémia Közlönyének első tíz éve (1873–1883)*. Honvédségi Szemle, 152. évf. 2024a/2., 74–85. DOI: 10.35926/HSZ.2024.2.7
- Nagy László: *Szvetics-ünnepély 1900. július 8-án*. Ludovika Akadémia Közlönye, 27. évf. 1900/10., 1023–1029.
- Négyesi Lajos: *Ludovika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021.
- *Néhány szó a mi ügyünkben*. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899/10., 1035–1036.
- NN [Nemzeti Névtér]: *Személynévtér*. <https://magyarnemzetinevtér.hu/person/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 20.)
- Sándorffy Miklós: *A Közép-Duna és a dunai flotilla*. Ludovika Akadémia Közlönye, 34. évf. 1907/1., 120–133.

- Schnetzer Ferenc: *Központi honvéd könyvtár*. Ludovika Akadémia Közlönye, 32. évf. 1905/5., 602–608.
- Szabó József János: *Tisztképzés az Osztrák–Magyar Monarchiában*. In: Lengyel Ferenc, Szántó Mihály (szerk.): *A magyar katonai vezető- és tisztképzés története*. A millecentenárium alkalmából rendezett tudományos konferencia anyaga. 1996. október 8–9. Tanulmánygyűjtemény. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1996, 69–80.
- Szakály Sándor: *Szemelvények a magyar tudományos katonai szaksajtóból (I.)*. Honvédségi Szemle, 65. évf. 2011/4., 45–47.
- Székelyi Nyíri Sándor *tábornok működése a Ludovika Akadémián*. Ludovika Akadémia Közlönye, 30. évf. 1903/11., 1206–1232.
- Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái* [HTML]. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2000. <https://mek.oszk.hu/03600/03630/> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 20.)
- Vághó Ignác: *Adalékok a m. kir. honvéd Ludovika Akadémia történetéhez*. Melléklet. Ludovika Akadémia Közlönye, 26. évf. 1899/8–9., 1–109.
- Vághó Ignác: *Búcsúzó*. Ludovika Akadémia Közlönye, 34. évf. 1907/12., 1367–1374.
- Wolf Róbert: *Az osztrák-magyar páncélos gépkocsi*. Ludovika Akadémia Közlönye, 33. évf. 1906/10., 1099–1102.

NYOMTATOTT FORRÁS

- 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800040.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 26.)
- 1890. évi V. törvénycikk a honvédségről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89000005.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 26.)
- 1890. évi XXIII. törvénycikk a Ludovika-akadémiára vonatkozó 1872:XVI. és 1883:XXXIV. törvénycikkek némely rendelkezéseinek módosításáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89000023.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 26.)
- 1897. évi XXIII. törvénycikk a honvéd nevelő- és képző-intézetekről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89700023.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei> (Letöltés időpontja: 2024. 10. 26.)

LEVÉLTÁRI FORRÁS

- Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár magyar királyi Honvéd Főparancsnokság 1869–1918 iratok 342. doboz 1778. (1897.)
- Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár magyar királyi Honvéd Főparancsnokság 1869–1918 iratok 362. doboz 2811. (1898.)
- 1936. évi Halotti anyakönyv, Budapest, VI. ker. Bejegyzés száma: 1624. *Hungary Civil Registration, 1895-1980*. FamilySearch (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6TLG-GKQM>) (Letöltés időpontja: 2024. 10. 27.)